

Základom slova dedina je dedenie. A dedenie bolo v minulosti základným predpokladom tvorby a rastu hodnôt. Obrazne by sa dalo povedať, že dedina dedila zvyky, poriadky, zručnosti a informácie a odovzdávala ich z generácie na generáciu. Tak to bolo po stáročia. Dnes je situácia iná. Informácie sa prioritne nešíria vertikálne, teda z generácie na generáciu, ale horizontálne prostredníctvom médií. Zdá sa, že stačí natiahnuť ruku a človek si môže vybrať taký poriadok, ktorý považuje za výhodnejší alebo aspoň atraktívnejší. Treba však mať na pamäti, že každý poriadok vznikol a vyvíjal sa v istom spoločenstve. Tento vznik a vývoj identifikuje spoločenstvo, v ktorom sa poriadok zrodil.

Centrum pre tradičnú
ľudovú kultúru

Toto parafrázovanie myšlienky prof. Janky Krivošovej (Krivošová, J.: Slovenská ľudová architektúra, Trio Publishing, 2013) nevyjadruje snahu vrátiť sa v myslení a konaní k životu predchádzajúcich generácií. Je snahou pripomenúť, že v súčasnej dobe informatizácie je potrebné vracieť sa k hodnotám vytvoreným predchádzajúcimi generáciami z viacerých dôvodov. Ak aj nie preto, aby sme ich využívali dnes, tak aspoň preto, aby sme budúcim generáciám umožnili prístup k myšlienkam a schopnostiam ich predkov.

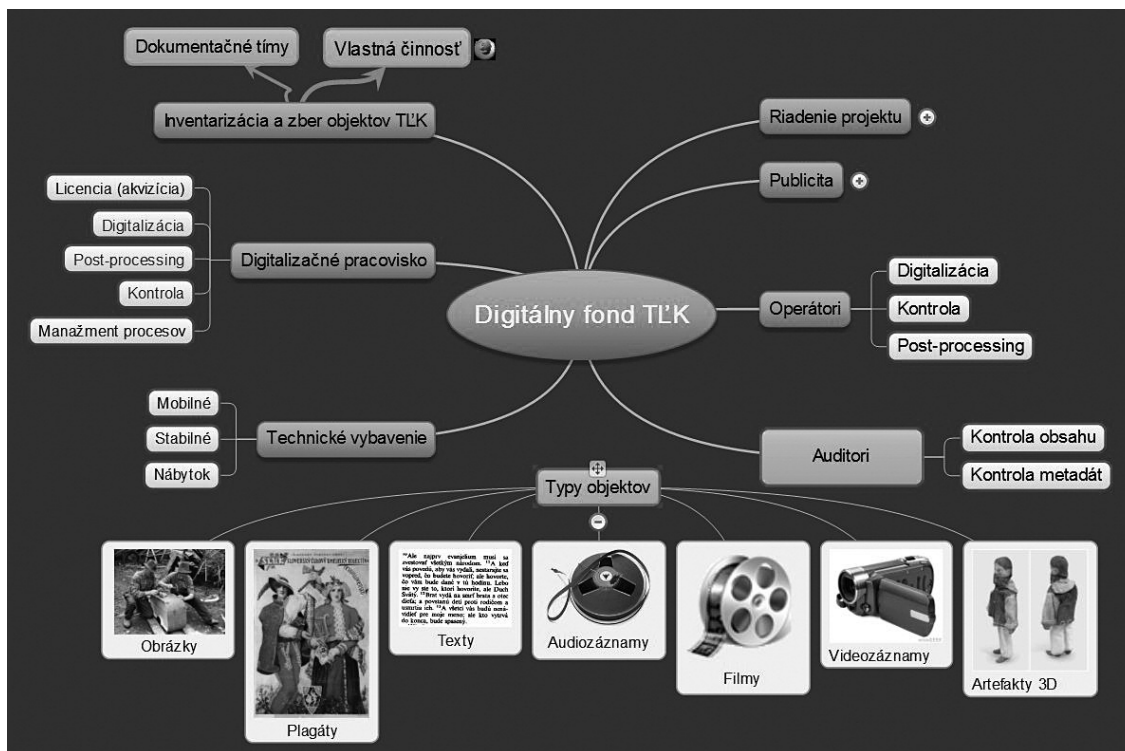
Rozmanitosť tradičnej ľudovej kultúry je jedinečným ukazovateľom schopností a najmä tvorivosti predchádzajúcich generácií. Podpora zachovania tejto rozmanitosti bola jedným z hlavných cieľov národného projektu Digitálny fond tradičnej ľudovej kultúry. Jeho realizácia bola jedným z dôležitých krokov smerujúcich k zachovaniu a sprístupneniu javov tradičnej ľudovej kultúry.

Použité pojmy

Nehmotné kultúrne dedičstvo znamená znalosti, praktiky, postupy, stvárnenia, prejavy, poznatky, schopnosti, ako aj nástroje, predmety, artefakty a s nimi spojené kultúrne miesta, ktoré spoločenstvá, skupiny a v niektorých prípadoch jednotlivci pokladajú za súčasť svojho kultúrneho dedičstva. Toto nehmotné kultúrne dedičstvo si spoločenstvá a skupiny odovzdávajú z generácie na generáciu a sústavne ho znova vytvárajú ako reakciu na okolité prostredie, interakciu s prírodou a svojou históriou, pričom im poskytuje pocit identity a kontinuity, podporujúc tak úctu ku kultúrnej rozmanitosti a ľudskej tvorivosti.¹

Tradičná ľudová kultúra. Súhrn hmotných a nehmotných produktov ľudskej činnosti, vytvorených v tradičných spoločnostiach a zviazaných so sociálnymi vrstvami, nazývanými ľud (na Slovensku najmä roľníci, remeselníci, robotníci a ďalšie nepri-

¹ Dohovor o ochrane nehmotného kultúrneho dedičstva, UNESCO, Paríž 17. 10. 2003.

vilegované sociálne vrstvy). Prenášala sa z generácie na generáciu ústnym podaním, napodobňovaním a v podstatne menšej miere písomnou formou. Tradičná ľudová kultúra ako ucelený a živý systém zanikala postupne s modernizáciou spoločnosti, avšak viaceré jej javy sa stali zdrojom kultúrnej a spoločenskej identity a uchovávajú sa ako prejavy lokálneho, regionálneho alebo národného kultúrneho dedičstva.²

Folklor – súhrnné označenie pre ľudové piesne, hudbu, tance, slovesnosť, hry a dramatické útvary, ktoré sa prenášajú medzi generáciami formou priamej kontaktnej komunikácie.³

Inventarizácia znamená súpis artefaktov a javov tradičnej nehmotnej kultúry, ich overiteľný súčasný i predchádzajúci výskyt a stav. Predmetom záujmu sú prejavy tradičnej ľudovej kultúry Slovákov a národnostných menšín, ktoré žijú na území Slovenskej republiky.

Kultúrna rozmanitosť predstavuje rôzne podoby kultúry, ktoré vznikajú v čase a priestore. Kultúrna rozmanitosť sa prejavuje v originalite a mnohorakosti identít, ako aj v kultúrnych prejavoch obyvateľov regiónov, národov a spoločností predstavujúcich ľudstvo.

Tradičná ľudová kultúra a informačné technológie

Tradičná ľudová kultúra sa na Slovensku vníma v dvoch podobách – primárnej a sekundárnej. Primárna podoba predstavuje reálnu tradičnú ľudovú kultúru – takú, ktorá vznikala a vyvíjala sa prostredníctvom kontaktnej komunikácie v prirodzenom prostredí. Sekundárna podoba predstavuje najmä umelecky spracované javy, ktoré sú vedome štylizované, žijú v súčasnom prostredí a prenášajú sa najmä inštitucionálnou komunikáciou (folklórne kolektívy, folklórne festivaly, vydavateľská činnosť a podobne). Jedna aj druhá podoba vytvárajú dojem niečoho čo patrí do minulosti, niečoho čo pre súčasný život nemá veľký význam. Tak to vníma značná časť verejnosti. V súvislosti s tým sa natiška otázka: patria tradície skutočne len do minulosti a nemajú miesto v modernej informatizačnej spoločnosti? Netreba využívať všetky dostupné prostriedky na informovanie súčasných a budúcich generácií o rozmanitosti našej kultúry, ktorá ju robí takou špecifickou a jedinečnou? Tradičná ľudová kultúra má schopnosť identifikovať spoločenstvá, v ktorých

² Konceptia starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru. Uznesenie vlády slovenskej republiky č. 666 z 8. 8. 2007

³ Ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom, elektronická encyklopédia, <http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=4603>

vznikali a rozvíjali sa zvyklosti, poriadky a zručnosti predchádzajúcich generácií. A je povinnosťou súčasníkov umožniť nasledujúcim generáciám neprísť o tieto informácie.

Súčasné sprístupňovanie informácií o javoch a prejavoch tradičnej ľudovej kultúry je nedostatočné. Množstvo informácií je zhromaždených najmä v ústavoch Slovenskej akadémie vied, tie však nie sú prioritne zriadené na kontakty s laickou verejnosťou. Množstvo obrazových či zvukových záznamov možno nájsť aj v prostredí internetu na sociálnych sieťach. Tie však majú najmä emotívny a len vo veľmi malej miere informatívny charakter. Aj toto bol jeden z viacerých dôvodov, pre ktorý vláda Slovenskej republiky schválila Konceptiu starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru a z iniciatívy Ministerstva kultúry SR vzniklo v roku 2008 pracovisko na implementáciu tejto koncepcie.

Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru (CTLK)

Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru (do roku 2011 Koordinačné centrum tradičnej ľudovej kultúry) je odborným pracoviskom Slovenského ľudového umeleckého kolektívu (SĽUK-u), ktorého úlohou je realizovať *Dohovor UNESCO o ochrane nehmotného kultúrneho dedičstva* a vládnu *Koncepciu starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru*.

Jeho činnosť sa sústreďuje na dokumentovanie, uchovávanie a spracovanie javov tradičnej ľudovej kultúry, ich inventarizáciu a sprístupňovanie. Je hlavným realizátorom tvorby *Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska* a *Zoznamu najlepších spôsobov ochrany nehmotného kultúrneho dedičstva na Slovensku*⁴. Je iniciátorom a nositeľom projektu „*Tradičná ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom*“ – elektronická encyklopédia⁵. Je iniciátorom zavedenia prierezovej témy *Regionálna výchova a tradičná ľudová kultúra* do Štátneho vzdelávacieho programu⁶.

Výzva, rozhodnutie, ciele

Výzva na realizáciu národného projektu Digitálny fond tradičnej ľudovej kultúry bola výzvou aj pre CTLK. Najmä preto, že pracovisko sa už niekoľko predchádzajúcich rokov venovalo dokumentácii a digitalizácii obsahu zameraného na prejavy tradičnej ľudovej kultúry. Zároveň to však bol aj dôvod na neľahké úvahy či do tohto projektu vstúpiť. Východiskovú situáciu sťažoval fakt, že CTLK nie je právnickou osobou a pôsobí pri SĽUK-u, ktorého základným poslaním je viac umelecká ako dokumentačná činnosť, a s tým súvisiaca nedostatočná inštitucionálna autorita. Časový aspekt bol mimoriadne nepriaznivý. Bolo zrejmé, že necelý rok na prípravu, vybudovanie pracoviska i na celkovú realizáciu je, v porovnaní s ostatnými pamäťovými inštitúciami, neobyčajne málo. Ďalšiu pochybnosť vyvolával personálny stav. I keď projekt umožňoval využiť externých spolupracovníkov a vytvoriť aj nové interné miesta, ktoré treba udržať najmenej 5 rokov, vedenie SĽUK-u, v snahe nedostať sa v budúcnosti do finančných problémov, zvažovalo ako túto situáciu zvládnuť.

Otázky vyvolávala aj absencia informačného systému, ktorý by bol východiskom pre tvorbu databázy a napojenie sa na štandardné informačné nástroje i keď CTLK v predchádzajúcom období vyvinulo viacero snáh o takýto systém. Keďže oficiálne nebolo zaradené medzi pamäťové inštitúcie, nadviazalo spoluprácu s Fakultou elektrotechniky a informatiky STU (FEI) a na úkor inej činnosti (najmä vydavateľskej) vytvorilo hardvérový základ vo Výpočtovom stredisku FEI. Nebolo možné stavať ani na existujúcich softvérových riešeniach pamäťových inštitúcií, keďže tradičná ľudová kultúra má široko spektrálny charakter a jej obsah treba sprostredkovať prakticky všetkými typmi objektov. Preto spolupráca s FEI bola rozšírená aj na túto oblasť a prostredníctvom študentských prác sa začala customizácia produktu CERN *INVENIO*, ktorý je open source systémom pre správu digitálneho obsahu. I keď sa práce na nastavení systému posunuli až do testovacej fázy, takáto spolupráca, ktorá nestojí na profesionálnych základoch nemala perspektívu, pretože po skončení príslušného učebného cyklu a nástupu nových študentov by takmer všetko začínalo prakticky od začiatku.

Nakoniec však prišlo rozhodnutie realizovať projekt. Hlavným argumentom bola možnosť získať množstvo materiálu z obsiahového hľadiska a vybudovať digitalizačné pracovisko novou technikou. Nezanedbateľným aspektom bola možnosť výraznejšie sústrediť pozornosť na problematiku tradičnej ľudovej kultúry a potrebu jej inventarizácie a uchovávaní na rôznych úrovniach (celoslovenskej, regionálnej i lokálnej).

Časový rámec sa nakoniec zredukoval na 9 mesiacov (od 6. 3. 2015 – podpísanie zmluvy o nenávratnom finančnom príspevku do 30. 11. 2015). Hlavnými cieľmi projektu sa stali:

- Inventarizácia, zber a digitalizácia kultúrnych objektov z oblasti tradičnej ľudovej kultúry na Slovensku;
- Vytvorenie technického zázemia pre digitalizáciu kultúrnych objektov TĽK.

⁴ <http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=5>

⁵ <http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=11>

⁶ <http://www.statpedu.sk/clanky/statny-vzdelavaci-program-svp-pre-druhy-stupen-zs/prierezove-temy>

Inventarizácia

Pri inventarizácii vychádza CTĽK z myšlienky UNESCO, ktorá hovorí o tom, že jedným z atribútov TĽK je schopnosť identifikovať spoločenstvá, v ktorých vznikajú a rozvíjajú sa jej prejavy, preto ju treba zachovať pre tie a prostredníctvom tých spoločenstiev, ktorých identitu odzrkadľuje. Na základe toho bolo vytvorených osem trojčlenných akvizíčno-digitalizačných tímov z externého prostredia tak, aby pokrývali prakticky celé územie Slovenska a ich úlohou bol nielen samotný výskum a digitalizácia, ale aj iniciovanie aktivít smerujúcich k dokumentovaniu a uchovávaní prejavov vlastnej TĽK na úrovni obcí a regiónov. Vytvoreniu tímov predchádzali školiťské semináre a výber prihlásených adeptov. Po samotnom výbere sa uskutočnili školenia zamerané na spôsob a predmet výskumu, používanie digitalizačnej techniky, štruktúru ukladania objektov a tvorbu metadát. Základom metodiky po obsahovej stránke bol projekt *Inventarizácia TĽK*, ktorého súčasťou je predmetová klasifikácia TĽK. Tento projekt CTĽK vytvorilo už v predchádzajúcom období v spolupráci so skupinou expertov zloženou prevažne z etnológov SAV. Klasifikácia predstavuje triedenie TĽK do skupín podľa obsahu a prostredníctvom konkrétnych príkladov podáva návod aký obsah vyhľadávať, zaznamenávať, ukladať a triediť. Elektronická encyklopédia *Ludová kultúra Slovenska slovom a obrazom*, ktorú CTĽK sprístupnilo už v roku 2011 (www.ludovakultura.sk), sa stala základom pre tvorbu nových autorít súvisiacich s TĽK.

Výskumníci boli vedení k tomu, aby sa priorityne orientovali na zber materiálov zo súkromných, resp. obecných či regionálnych archívov. To viedlo na jednej strane k možnosti získať jedinečné materiály, doteraz nesústreďené v archívoch, múzeách či iných inštitúciách, na strane druhej to vytvorilo osobitné požiadavky na prácu, najmä v potrebe operatívnej a špecifického prístupu k digitalizačnému plánu. Keďže išlo o výskumy, nebolo možné vopred urobiť súpis digitalizovaných objektov. Vyžadovalo si to aj mimoriadne citlivý prístup ku zdrojom. Väčšina materiálov predstavovala obsah, ku ktorému majú majitelia osobný, niekedy až intímny vzťah. S týmto vedomím však bolo treba získať práva na použitie obsahu prostredníctvom licenčných zmlúv. Už samotný pojem licenčná zmluva mohol vyvolávať istú nedôveru k výskumníkom, najmä po viacerých skúsenostiach predovšetkým starších ľudí, s nepoctivými obchodníkmi, ktorí im dávali podpisovať nezrozumiteľné a nevýhodné zmluvy. Z tohto dôvodu boli práva v zmluvách upravené na prezentačné účely a pre tretie osoby na nekomerčné použitie. Okrem toho sa stávalo, že vzhľadom na dôvernú povahu materiálov, bolo treba najmä fotografie digitalizovať v teréne priamo u ich majiteľa.

Osobitný problém spôsobovala absencia už spomínaného informačného systému, ktorý by umožňoval tvoriť databázu a metadáta, aplikovať rôzne funkcie, vyhľadávať, aktualizovať, triediť a verifikovať údaje. Bolo teda treba vymyslieť systém ako nahradiť tento nedostatok. A čo viac, prispôbiť sa schopnostiam spolupracovníkov – vo väčšine málo zdatných v používaní iných ako bežných komerčných informačných nástrojov. Výsledkom bola databázová štruktúra v kancelárskom softvéri Excel, vypracovanie manuálu kompatibility pod názvom *Pokyny k popisovaniu kultúrnych objektov a digitálnych objektov* a následná tvorba aplikácie, ktorá by umožňovala transformáciu do podoby kompatibilnej so štandardnými systémami, ktoré používajú Centrálna aplikačná infraštruktúra a registratúra (CAIR) a Centrálny dátový archív (CDA). Tento spôsob sa ukázal ako schodný pre zápis metadát, no problematický najmä v procese verifikácie a validácie. Je to núdzové riešenie, ktoré dlhodobo nenahrádza profesionálny nástroj.

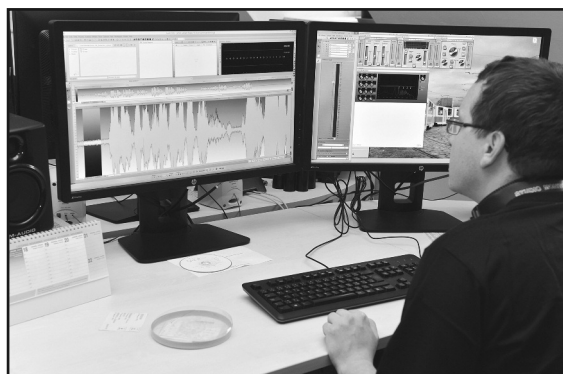
Pre zber materiálu bol dôležitý v prvom rade obsah. Ten sa sústreďoval prostredníctvom viacerých typov objektov: texty, obrázky (najmä fotografie) zvuk, video, film, v obmedzenej miere aj objektová panoráma ako metóda vizualizácie 3D objektov. Keďže prevažne išlo o staré záznamy, často výskumníci prichádzali do styku s nekvalitnými zdrojmi (fotky, multimediálne záznamy a pod.) z hľadiska technického no s hodnotnými čo do obsahovej stránky. Preto sa uplatnila väčšia tolerancia aj pri posudzovaní kvality a rozhodovaní o zaradení či nezaradení objektu do fondu.

Technické vybavenie

Pre nákup techniky bolo limitujúcich niekoľko východiskových faktorov. Žiadne nové priestory (k dispozícii tri bežné kancelárie), žiadne stavebné úpravy, žiadni špeciálni vyškolení pracovníci, potreba digitalizovať v teréne. Druhy zabezpečovanej techniky sa pohybovali v troch rovinách:

- mobilná technika – vybavenie výskumných a digitalizačných tímov;
- digitalizačná technika pracoviska;
- úložné priestory.

Každý trojčlenný tím bol vybavení notebookom, malou tlačiarňou, skenerom, fotoaparátom s možnosťou nakrúcania videa, audio rekordérom a externým diskom. Spôsob práce – tímový či individuálny si každý tím určoval sám.

Digitalizačné pracovisko CTĽK je v súčasnosti vybavené technikou, ktorá umožňuje skenovať texty a dvojrozmerné objekty do veľkosti A3, kvalitne vytvárať audio i videozáznamy, transformovať analógové záznamy na digitálne, robiť postprocessing všetkých získaných objektov, digitalizovať menšie predmety do formátu 3D. Digitalizačné pracovisko je tiež vybavené prezentačnou technikou, ktorá umožňuje vytvárať digitálne, ale aj multimediálne prezentácie.

V rámci realizácie projektu boli rozšírené dva úložné priestory. Úlohou operatívneho úložiska v SĽUK-u je zhromažďovať získané objekty, spracovávať ich a po finalizácii odosielať na trvalé úložisko vo Výpočtovom stredisku FEI (na základe nájmovej zmluvy), kde v krátkej budúcnosti má byť vybudovaný celý informačný systém. Zároveň sú objekty spracovávané tak, aby mohli byť odosielané do CAIR a CDA.

Sumarizácia

V rámci projektu bolo oficiálne zdigitalizovaných 4 225 objektov. Toto číslo naplnilo požadované ukazovatele. V skutočnosti však môžeme hovoriť o oveľa väčšom množstve materiálu, ktoré bude možné presne vyčíslieť až v priebehu jeho spracovania. Ako príklad môžeme uviesť prepisy stoviek magnetofónových pásov, ktoré bude treba vytriediť, vyčistiť, zostrihať, urobiť finálne úpravy a následne opatriť metadátami. To si bude vyžadovať pomerne dlhý čas a okrem toho, digitalizácia TĽK neskončila, ale bude pokračovať nielen v rámci povinnej udržateľnosti, ale priebežne.

Na projekte pracovalo spolu 9 interných zamestnancov SĽUK-u (nielen pracovníkov CTĽK), z toho vytvorené bolo jedno pracovné miesto. 44 pozícií bolo obsadených externými spolupracovníkmi: 1 projektová manažérka, 1 dokumentátor – fotograf, 27 osôb sa vystriedalo na pozícií členov akvizično digitalizačných tímov, 5 operátorov digitalizačných zariadení, 4 audítori a 6 pracovníkov na IT.

Uchovávanie a sprístupňovanie

Všetky objekty sú v prvej fáze uložené na vlastných úložiskách v SĽUK-u a na FEI vo viacerých verziách a spracovateľských štádiách. Súčasne sú transformované do štandardov a pripravované na prenos do CAIR a CDA. Vzhľadom na neskorý vstup národného projektu Digitálny fond TĽK do procesu digitalizácie kultúrneho dedičstva v rámci prioritnej osi 2 i vzhľadom na potrebu dôslednejšieho testovania a riešenia špecifických problémov pri verifikácii a validácii budú do CDA a CAIR prenášané postupne v priebehu roka 2016. Tým sa zabezpečí ich základná ochrana a sprístupnenie. V CTĽK sa počíta s dobudovaním informačného systému, ktorý bude vyúsťovať aj do vlastnej prezentačnej vrstvy.

Za dôležitý spôsob sprístupňovania informácií považuje CTĽK aj formou digitálnych a multimediálnych prezentácií. Umožňuje to lepšie integrovať rôznorodé informácie – praktické s emotívnymi príbehmi o osobách či predmetoch.

Poznatky a skúsenosti

Z realizácie projektu vyplynulo niekoľko poznatkov.

Môžeme konštatovať, že realizácia projektu Digitálny fond TĽK bola významným prínosom nielen pre CTĽK, ale pre sprostredkovanie prejavov tradičnej ľudovej kultúry vôbec. Získanie istého objemu informácií je len jedným z pozitív. Bolo vytvorené digitalizačné pracovisko, ktoré je schopné v budúcnosti spracovávať získané objekty, ale aj koordinovať činnosti iných subjektov. Vytvorením metodiky sa položili základy pre zapojenie viacerých subjektov do dokumentácie a k uchovávaniu TĽK. Tým sa aspoň čiastočne naplnila myšlienka „aj cesta môže byť cieľ“. Do verejnosti sa dostalo know-how ako pracovať s TĽK – ako ju dokumentovať, triediť a ako informácie o nej sprístupňovať aj prostredníctvom štandardných informačných technológií.

Ukázalo sa však aj niekoľko problémov. Jedným z nich je nedostatočná informačná gramotnosť. Ľudia pohybujúci sa v prostredí tradičnej ľudovej kultúry, ale aj v komunitách, ktoré s touto kultúrou pracujú na amatérskej báze, často nemajú dostatok počítačových zručností. Ukazuje, že to čo postačuje na komunikáciu prostredníctvom sociálnych sietí nestačí na náročnejšiu prácu a prenos do štandardných informačných systémov. Otázka však znie aj tak, či sa touto prácou majú zaoberať nositelia obsahu alebo ľudia z oblasti informatizácie. Záver je dosť jednoznačný. Treba spájať schopnosti medziodborových komunít, a tak dosiahnuť synergiu potrebnú na sprístupnenie informácií o zvyklostiach, poriadkoch a zručnostiach predchádzajúcich generácií a informácií o rozmanitosti tradičnej ľudovej kultúry. Že to má význam aj pre budúcnosť, to dokumentuje známa myšlienka „Tak ako je rozmanitosť prírody nevyhnutná pre zemeľu, tak je rozmanitosť kultúry nevyhnutná pre ľudstvo“, ktorú môžeme rozšíriť: „tak je rozmanitosť tradičnej ľudovej kultúry nevyhnutná pre národnú kultúru Slovenska a potrebná pre európsku kultúru“.

Mgr. art. Vladimír Kysel'

vladimir.kysel@sluk.sk ■

(Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru pri SĽUK-u)